

De Onderwijsresearchdagen 1996 in Tilburg, 4-6 juni 1996

Inleiding

(J.N. Streumer, TO, Universiteit Twente, Enschede)

Van 4 tot en met 6 juni vonden aan de Katholieke Universiteit Brabant (KUB) te Tilburg onder auspiciën van de Vereniging voor Onderwijsresearch (VOR) voor de drieëntwintigste keer de Onderwijsresearchdagen (ORD) plaats. De organisatie was in handen van de sectie Onderwijs- en Opleidingspsychologie van de vakgroep Psychologie van de KUB. De organisatiecommissie stond onder voorzitterschap van prof. Lodewijks.

Afgaande op de deelnemerslijst kan het aantal inschrijvingen worden bepaald op 461.

Mijn persoonlijke indruk, dat er dit jaar minder deelnemers waren dan voorgaande jaren, werd geloochenstraft door de aantallen inschrijvingen die ik vond in vorige versies (1994 en 1995) van de ORD-Kroniek in Pedagogische Studiën. Kennelijk is het aantal deelnemers al jaren stabiel, hetgeen een verdienste kan worden genoemd van de organisatoren. Zij slagen er steeds weer in een aantrekkelijk programma samen te stellen en trotseren de enorme concurrentiestrijd die de afgelopen jaren is ontstaan in het steeds verder uitdijende 'conferentiecircuit'.

De presentaties (paperlezingen, symposia, postersessies, plenaire lezingen, forumdiscussies) waren gegroepeerd in een negental thema's, die in deze kroniek alle zullen worden besproken, te weten: curriculum, onderwijs en samenleving, methodologie en evaluatie, lerarenopleiding en leraarsgedrag, beroeps- en bedrijfsopleidingen, hoger onderwijs en volwasseneneducatie, beleid en organisatie van onderwijs, leren en instructie en tenslotte krachtige leeromgevingen. De eerste acht genoemde thema's sluiten aan bij de divisiestructuur van de VOR; het laatste thema werd door de KUB zelf gekozen. De motivering voor

dit extra thema werd door Lodewijks als volgt gegeven: "We hebben voor dit centrale thema gekozen, omdat wij er via ons werk in toenevende mate van overtuigd raken, dat we aan een fundamentele heroverweging toe zijn ten aanzien van de wijze waarop wij gewend zijn om scholen en scholing in te richten. De "gewone school" slaagt er – ondanks alle goede bedoelingen en inzet – nauwelijks nog in om leerlingen tot het hoogwaardige leren te brengen waar het eigenlijk om zou moeten gaan" (Programmaboek ORD 1996, p. 2).

Zou prof. De Klerk een soortgelijke gedachtingang hebben gehad toen hij in zijn openingstoespraak op dinsdagavond de knuppel in het hoenderhok gooide met de mededeling dat de onderwijskunde in Nederland, wat hem betreft, zijn langste tijd wel had gehad. Over fundamentele heroverweging gesproken! Volgens De Klerk zullen de kracht en overlevingskansen van de interdisciplinaire onderwijskunde afhangen van de mate waarin individuele wetenschappers excelleren in één van de basisdisciplines van de onderwijskunde. De onderwijskunde moet het dus hebben van monodisciplinaire georiënteerde wetenschappers! Ook heeft De Klerk ernstige twijfels over de kwaliteit van onderwijskundig onderzoek. Onderwijskundigen mogen blij zijn dat hun onderzoek niet is beoordeeld met criteria die zijn toegepast bij de onderzoeksvisitatie psychologie, aldus De Klerk. Daarmee suggereert dat er dan niet veel heel was gebleven van het onderwijskundig onderzoek! Heeft de onderzoeksvisitatiecommissie zijn werk dus toch niet goed gedaan? Inmiddels is op de rede van De Klerk gereageerd in het Tijdschrift voor Onderwijsresearch door Creemers, Lagerweij en Verloop, respectievelijk directeur ICO, voorzitter Kamer Onderwijskunde VSNU en voorzitter VOR (Creemers, Lagerweij & Verloop, 1996).

Op de woensdagmorgen werd gestart met een plenaire lezing van prof. Boekaerts: "De school van de toekomst, of de toekomst van de school". In haar lezing deed Boekaerts verslag van een project dat zij uitvoert in het secundair beroepsonderwijs. Het gaat daarbij om een grootchalig innovatieproject, waarin wordt geprobeerd het 'studiehuiscapitaal' te implementeren in vier regionale opleidingscentra. Centraal in dit project staat de gedragsverande-

ring van studenten, docenten en de schoolleiding. Het project wordt geflankeerd door een aantal onderzoeken, gericht op onder andere de leerresultaten van de studenten, de ontwikkeling van 'algemene' cognitieve, metacognitieve en regulatievaardigheden, de beoogde gedragverandering bij de doelgroepen en ervaringen die worden opgedaan met een zogenaamd interactief leergroepensysteem.

Donderdagmorgen was het de beurt aan prof. Simons om een plenaire lezing te houden. In zijn lezing, met dezelfde titel als die van Boekaerts, ging Simons in op een groot aantal trends die op dit moment of in de naaste toekomst hun invloed (zullen) uitoefenen op leerprocessen in scholen. Daarnaast schetste hij het gewenste verloop van die leerprocessen: van zelfstandig (samen)werken (fase 1), via zelfstandig leren (fase 2) naar zelfverantwoordelijk leren (fase 3). Ligt in de eerste fase nog de nadruk op het uitvoeren van opdrachten door leerlingen/studenten en het geven van feedback daarop door de docent, in de tweede fase staat het 'leren leren' centraal. In de derde fase wordt een begin gemaakt met 'levenslang leren'. Deze leerprocessen kunnen alleen worden gerealiseerd als de school werkt vanuit het paradigma van de lerende organisatie. Interessante onderzoeksthema's die zijn verbonden met voornoemd 'procesgericht onderwijs' zijn volgens Simons onder andere: de ontwikkeling van leerstijlinstrumenten, de ontwikkeling van discipline-specifieke en cluster-specifieke vaardigheden, het ontwerpen van procesgerichte instructie, zelfregulatie, leerprocessen van docenten.

In deze kroniek zijn de indrukken van een aantal ORD-gangers gegroepeerd en beschreven rond de eerder genoemde negen thema's. Uiteraard geven de verslagen geen volledig en objectief beeld van datgene wat in de thema's aan de orde is gesteld. De persoonlijke belangstelling van de auteurs is richtinggevend geweest bij de selectie en beoordeling van de onderwerpen.

Curriculum

(N. Nieveen, TO, Universiteit Twente, Enschede)

De organisatie van het thema "Curriculum" had dit jaar de presentaties en symposia ondergebracht in vier subthema's: (a) aspecten van

leerplanontwikkeling; (b) ontwikkelingsonderzoek op het curriculumdomein en in vakdidactiek; (c) aspecten van evaluatie en aansluiting tussen onderwijs en bedrijfsleven; en (d) internationaal vergelijkend onderzoek op het gebied van wiskunde- en science-onderwijs. In deze terugblik zal ingegaan worden op (onderdelen van) de eerste twee subthema's.

Binnen het eerste subthema stonden strategieën centraal die een bijdrage zouden kunnen leveren aan het systematiseren en rationaliseren van activiteiten binnen het leerplanontwikkelproces. Boersma (SLO) presenteerde in dit kader een procedure (gebaseerd op ideeën van Imelman) die tot meer rationaliteit zou moeten leiden bij de selectie van leerstof. Opvallend bij deze procedure is de centrale rol van criteria die 'cultuurkenners', 'kindkenners' en 'leerkrachtkenners' hanteren bij het bepalen van de relevantie en geschiktheid van leerstofinhouden. De groep cultuurkenners kan daarbij bestaan uit één of meerdere journalisten, vertegenwoordigers van kerkgenootschappen, politici, filosofen en vakbondsmedewerkers. De groep kindkenners kan bestaan uit ontwikkelings- en leerpsychologen, pedagogen, schooldirecteuren, leerkrachten en deelnemers in ouderraden. Bij de groep leerkrachtkenners kan gedacht worden aan schoolbegeleiders, PABO-docenten en medewerkers van landelijke pedagogische centra. Het betrekken van deze kenners bij leerstofselectie contrasteert met de praktijk in Nederland die laat zien dat vooral deskundigen (ontwikkelaars, opleiders en onderzoekers), overheid (als opdrachtgever) en dienstverleners (leraren en hun begeleiders) betrokken zijn bij de onderhandelingen over de ontwikkeling van kerndoelen en examenprogramma's. Om voor een betere verankering te zorgen van leerstofkeuzen in de samenleving, werd de voornoemde procedure toegepast binnen het SLO-project "Aardrijkskunde in de PABO". Een interessante uitkomst was dat de redeneringen en de daaraan ontleende criteria in eerste instantie nauwelijks vakspecifiek bleken te zijn. Hoewel het hier om een onderzoek ging van beperkte omvang, wordt voorgesteld om de reikwijdte van de criteria uit te breiden naar de overige zaakvakken. Overigens dient hierbij wel opgemerkt te worden dat met deze procedure geen antwoord wordt gegeven op het

lastige probleem van de prioriteitsvraag (welke leerstof voldoet het meest aan de criteria).

Krabbe (UT) ging in haar bijdrage in op de mogelijkheden tot standaardisatie van leerplanontwikkelactiviteiten van de afdeling beroeps- onderwijs en volwasseneneducatie (BVE) van de SLO. Bij deze afdeling zijn voornamelijk professionele ontwikkelaars werkzaam, die op basis van relatief unieke en persoonsgebonden kennis en ervaringen en met een grote mate aan vrijheid hun taken uitvoeren. Hoewel het ontwikkelen van standaarden voor professionals in bepaalde opzichten een hachelijke zaak lijkt te zijn, probeerde Krabbe aannemelijk te maken dat standaarden zowel professionals als de organisatie van een gelegenheid voorzien om professionele kennis te optimaliseren en te delen met anderen. Uit eerste deelonderzoeken blijkt dat er binnen de afdeling BVE een zekere bereidwilligheid is voor standaardisatie. Het is daarbij echter essentieel dat gestandaardiseerde methoden en instrumenten aansluiten bij de werkwijzen van professionele ontwikkelaars.

Het tweede subthema "Ontwikkelingsonderzoek op het curriculumdomein en in vakdidactiek" had de vorm van twee opeenvolgende symposia. De mogelijkheid om twee keer anderhalf uur aan één onderwerp te kunnen besteden, kwam de discussie zeker ten goede. In tegenstelling tot ander onderwijskundig onderzoek, dat veelal een beschrijvend of verklarend karakter heeft, start ontwikkelingsonderzoek met een vraag die afgeleid is van een praktisch onderwijskundig probleem. Dit kunnen onder andere curriculaire problemen (bijvoorbeeld: 'Hoe kan in een nascholingscursus de implementatie van een constructivistische benadering van natuuronderwijs gestimuleerd worden?') of didactische problemen zijn (bijvoorbeeld: 'Hoe kan ervoor gezorgd worden dat leerlingen bepaalde natuurkundige principes, waar ze moeite mee hebben, beter leren?'). Beide invullingen van ontwikkelingsonderzoek kregen een plaats binnen de afzonderlijke symposia.

Het eerste symposium, getiteld "Ontwikkelingsonderzoek op het curriculumdomein", werd verzorgd door Van den Akker, Van den Berg, Nieveen en Roes (allen UT). In een inleidende presentatie vond een oriëntatie plaats op de kenmerken van ontwikkelingsonderzoek.

Met deze onderzoeksmethode wordt een meer- voudige wetenschappelijk opbrengst nage- streefd:

- een kwalitatief hoogwaardig prototype van een curriculaire product, waarvan empirisch is aangetoond dat succesvolle implementatie mogelijk is;
- ontwerpmethodologische kennis (technologie) over het ontwerpen, evalueren en implementeren van dergelijke producten in de vorm van 'handelingsondersteuning' (bijvoorbeeld heuristieken en instrumenten) voor andere ontwerpers.

Binnen ontwikkelingsonderzoek vindt een combinatie plaats van ontwikkelactiviteiten (om tot een hoogwaardig prototype te komen) en onderzoeksactiviteiten (om de kwaliteit van het product en de gevolgde ontwerpmethodologie te bepalen). Aan de hand van drie lopende onderzoeksprojecten werd geïllustreerd hoe ontwikkelingsonderzoek binnen het curriculum-domein een concrete invulling kan krijgen.

Het tweede symposium "Ontwikkelingsonderzoek in de praktijk van vakdidactisch onderzoek en leerplanning" werd verzorgd door Lijnse (UU), Boersma (SLO) en Alblas (LUW). Dit onderzoek vertoont op veel punten overeenkomsten met het type ontwikkelingsonderzoek dat in het voorafgaande symposium werd gepresenteerd. Beide vormen van ontwikkelingsonderzoek kunnen elkaar aanvullen. Interessant was de discussie die ontstond rondom de generalisatiewaarde van dergelijk onderzoek. In dat opzicht werd aangegeven dat uitspraken over generalisatie naar andere contexten in eerste instantie maar in beperkte mate mogelijk zullen zijn. Over het algemeen wordt niet gestreefd naar 'statistische', maar naar 'analytische' generalisatie. Hierbij bepalen lezers van de onderzoeksrapportage via analogie-redeneringen op welke wijze de gerapporteerde bevindingen van toepassing zijn voor hun context. In het verlengde hiervan heeft de onderzoeker als taak een zo goed mogelijke explicitering en theoretische verankering te geven van gehanteerde ontwerpprincipes en een zorgvuldige beschrijving te geven van de implementatie-context (ecologische validiteit). Naast analytische generalisatie zal een ontwikkelingsonderzoeker ook dienen te streven naar theoretische generalisatie.

Over het geheel genomen kan gesteld worden dat criteria waaraan ontwikkelingsonderzoek dient te voldoen nader geëxpliciteerd moeten worden, zodat de discussie niet verzandt in de vraag of dergelijk onderzoek relevant is voor de onderwijspraktijk, maar leidt tot een constructieve bijdrage aan de optimalisatie van methoden voor ontwikkelingsonderzoek.

Onderwijs & Samenleving

(A. Booms, SCO-Kohnstamm Instituut, UvA, Amsterdam)

“Onderwijs & Samenleving” als jaarlijks terugkerend thema voor de ORD was dit jaar vertegenwoordigd door drie papersessies en twee symposia. Uitval, zittenblijven, aansluiten op de arbeidsmarkt, allochtonisering van het speciaal onderwijs en de structurele trekken van de ongelijke kansen voor leerlingen uit verschillende sociale milieus waren de onderwerpen, die binnen de verschillende subthema's werden behandeld.

Het symposium over voortijdig schoolverlaten was wat mij betreft het meest interessant. Met name de manier waarop De Vries, die de eigenlijke discussiant verving, de verschillende presentaties ‘samenpakte’. Hij gaf precies aan waar de blikrichting naar toe moet en wat ook dit keer weer uit het gepresenteerde onderzoek is gebleken: zonder diploma's kun je ook leven. 90% van de voortijdige schoolverlaters doet daarna weer cursussen of betaalde arbeid. Cognitieve belemmeringen van leerlingen zijn zelden de oorzaak van uitval. Volgens De Vries gaat het bij uitval om een maatschappelijk geïndiceerd motivatieprobleem door de ongehoorde verlenging en veralgemenisering van het onderwijs. De nadruk op het onderwijs als oplossing voor het werkloosheidsprobleem getuigt van naïviteit, omdat al lang is gebleken uit onderzoek in andere landen dat diploma-uit bezit of startkwalificatie geen structurele oplossing biedt voor werkloosheid in rijke landen. Hij vroeg zich dan ook af of je met dit soort beleid niet onbedoeld de problemen veroorzaakt: Wat heeft het voor zin om aan een startkwalificatie vast te houden voor iedereen, terwijl er gewoon geen werk is voor iedereen.

De Vries had, vanwege het ingenomen perspectief, dan ook geen goed woord over voor

Van Tilborg (UU) die de school nog eens verantwoordelijk wilde stellen voor de uitvalproblematiek van leerlingen. Zij wees op de verantwoordelijkheden van de school en de mogelijkheden die er binnen de school nog liggen om de uitval tegen te gaan. De Vries wilde niets weten van deze ‘blaming the school’, dat was al te lang zo gedaan en de rek is er wel zo'n beetje uit.

Eimers (KUN) presenteerde in het kader van dit symposium een evaluatie van projecten voor voortijdig schoolverlaters. Hij gaf inderdaad het relatief grote succes aan van het toeleiden van schoolverlaters naar werk. De Wit en Dekkers (KUN) gaven aan dat het creëren van alternatieve opleidingstrajecten of aanbieden van opleidingskredieten met name voor schoolverlaters met een diploma (maar geen startkwalificatie) weinig soelaas zal bieden. Het merendeel van de dropouts is zeer gemotiveerd....voor werk.

Vlug (EUR) wees tijdens dit symposium in een verslag van haar onderzoek naar schooluitval in het VSO-MLK wel op een heel belangrijke uitzondering en tevens een verontrustend proces, namelijk op de allochtonisering van het speciaal onderwijs en de toename van de uitstroom bij dit schooltype. De Vries deelde de ongerustheid van Vlug, omdat de leerlingen waar dit onderzoek zich op betrof ook op den duur niet aan het werk komen, zeker nu de plaatsen waar ze normaal gesproken aan het werk zouden kunnen komen – sociale werkplaatsen – commercieel moeten gaan draaien. Deze omkering van de basisprincipes, waarmee het idee van de sociale werkplaats destijds is geïntroduceerd, zorgt er voor dat alleen de beste kinderen van het VSO/MLK hierin nog aan het werk kunnen komen: een heel vervelend effect.

In de papersessie over onderwijs en arbeidsmarktpositie behandelde Van Batenburg (RUG) zijn onderzoek naar het succes van MBO-leerlingen op school en in hun vervolloopbaan. Leerlingen van het MBO waren gedurende hun schoolperiode en anderhalf jaar na verlaten van de school gevolgd, met de bedoeling om inzicht te krijgen in het externe rendement van het MBO. Extern rendement is geoperationaliseerd als de waarde van de opleiding voor de arbeidsmarkt van leerlingen afkomstig van deze opleiding. Het paper richt-

te zich op de vraag "Waar zijn leerlingen een jaar na het al dan niet gediplomeerd verlaten van de opleiding?" Schoolverlaters in het eerste leerjaar bleken in meer dan de helft van de gevallen een andere dagopleiding te zijn gaan volgen. Opvallend detail in de gegevens van Van Batenburg was dat jongeren die in het derde jaar uitvielen, na een jaar vaker werk hadden gevonden dan leerlingen die vertraagd hun diploma haalden. Dit zou te maken kunnen hebben met het sterke effect van leeftijd en de (in verhouding) zwakke relatie tussen het hebben van een diploma en het niveau van werken en het salaris dat men verdient. De behoefte van werkgevers aan jeugdige (goedkope) arbeidskrachten leek de discussianten de meest waarschijnlijke reden.

De donderdagochtend ging het binnen het thema "Onderwijs & Samenleving" over de omvang en de effecten van het zittenblijven in het basis en voortgezet onderwijs in Nederland en Vlaanderen.

Prestaties, sekse en land van herkomst van de leerling bleken (niet verrassend) de beste voorspellers van het zittenblijven. Van de Werf (RUG) onderscheidde naast zittenblijvers ook vertraagde leerlingen (leerlingen die één of meer jaren onder de reguliere leeftijd van hun klas zitten). Het bleek dat vertraagde leerlingen minder leerwinst over de jaren heen halen en dat vertraging een negatief effect had op schoolbeleving.

Belangrijk resultaat van het onderzoek van Reezigt (RUG) was dat het effect dat de school wil bereiken met zittenblijven niet wordt bereikt, omdat de prestaties weliswaar iets omhoog gaan, maar de schoolbeleving minder positief wordt. Grote verschillen zijn er tussen de manieren waarop de beoordeling plaatsvindt en de procedures die de schoolgidsen beschrijven omtrent de regels van het zittenblijven. Er was enig kwalitatief onderzoek gedaan naar de redenen voor het zittenblijven volgens ouders en leerlingen. Het bleek dat de meeste leerlingen de oorzaak van de problemen bij zichzelf leggen. Ouders geven aan dat problemen thuis vaak de oorzaak waren van het zittenblijven van hun kind.

Van Damme (KUL), de enige Vlaamse bijdrage in deze, had de luxe van de beschikking over een databestand met gegevens over het zittenblijven van de hele populatie leerlingen in

het schooljaar '93-'94. In absolute percentages was het aantal zittenblijvers 7,15% in dat jaar. Het bleek dat jongens eerder blijven zitten en meisjes vaker over gaan op voorwaarde dat ze bepaalde vakken niet zullen doen in het volgende jaar. Van Damme vond een positief effect van zittenblijven voor erg zwakke leerlingen en een negatief effect voor hen die zich al dicht bij de normaal presterende groep bevonden. Van Damme vond een positieve schoolbeleving bij Vlaamse zittenblijvers in tegenstelling tot de negatieve schoolbeleving van Nederlandse zittenblijvers. Dit verschil is heel waarschijnlijk te verklaren door de wijze van vergelijken (vergelijk je iemands schoolbeleving met de eigen schoolbeleving van het jaar daarvoor, zoals in Vlaanderen was gedaan of ten opzichte van andere klasgenoten die niet zijn blijven zitten?).

Inhoudelijk was het eerste gedeelte van het laatste symposium: "Het cohort onderzoek in het primair onderwijs (PRIMA)", vooral gericht op de leerlingen in het speciaal onderwijs ten opzichte van het basisonderwijs. In PRIMA zijn voor het eerst op landelijke schaal gegevens bekend over leerlingen, leerkrachten en directies van scholen voor speciaal onderwijs die vergelijkbaar zijn met soortgelijke gegevens die in het basisonderwijs zijn verzameld. Peetsma en Roeleveld (UvA) onderzochten (onder andere) de psycho-sociale factoren – zoals schoolwelbevinden, sociaal gedrag, werkhouding etc – bij leerlingen uit het speciaal onderwijs in vergelijking met leerlingen uit het basisonderwijs. Een opvallend gegeven was dat kinderen op het MLK een hoger cognitief zelfbeeld hebben dan kinderen op het LOM en in het basisonderwijs. Voor de oorzaak van dit verschil werd verwezen naar de leerkracht/leerling interactie die Peetsma omschreef als een effect van de 'debiliserend' dat optreedt bij een overdreven positieve feedback door de leraar. Ook werd er verwezen naar de groep die de leerling als referentiekader neemt: bij MLK-kinderen zijn dat de andere geringe presteerders, terwijl LOM-schoolkinderen zich eerder vergelijken met 'gewone' basisschool-kinderen.

Het paper van Van Langen en Jungbluth (KUN) ging over de vraag wat leerkrachten doet besluiten om een leerling als hulpbehoevend (risico-leerling) te betitelen? Erg duidelijke

lijk werd uiteengezet hoe contextgevoelig het begrip probleemleerling eigenlijk is door de relatering aan de sociaal etnische achtergrond van de leerling. Het blijkt dat kansrijke leerlingen die relatief tot de laagst presterenden bij taal behoren, in absolute termen veel beter scoren dan kansarme leerlingen die in hun klas tot de zwaksten behoren. Vrijwel hetzelfde effect, zij het iets zwakker treedt op bij rekenen. Op schoolniveau keren beide effecten terug, in die zin dat op scholen met veel kansarme leerlingen de relatief laagst presterende leerlingen absoluut gezien duidelijk zwakker presteren dan de relatief zwakst scorende leerlingen op scholen met overwegende kansrijke leerlingen. Behalve naar de taal en rekenscores om risicoleerlingen op te sporen, is er ook gekeken naar de leerlingen die door hun groepsleerkrachten getypeerd werden als risicoleerling op basis van werkhouding, zelfvertrouwen van de leerling en de inschatting van het thuisklimaat door de leerkracht. Dan lijkt het er op dat kansarme leerlingen minder kans maken om bij gelijke prestatie-scores herkend te worden als potentiële risicoleerlingen. Ingewikkeld is ook dat niet-cognitieve beoordelingen die duidelijk gerelateerd zijn aan kansarme groepen (arbeiderskinderen) een belangrijke rol spelen in de perceptie van leerkrachten ten aanzien van hun leerkrachten. Het is nog niet helemaal duidelijk wat de onbedoelde gevolgen hier weer van zijn, maar het lijkt erop dat de bestempeling tot risicoleerling een sociaal privilege kan zijn.

De onderzoeken op het terrein van PRIMA hebben in het tweede deel van dit symposium te maken met een structureel onderscheid tussen kansarme en kansrijke kinderen.

Een van de meest zorgwekkende conclusies, die getrokken kon worden uit het tweede paper dat Jungbluth presenteerde op dit symposium en wat ook de aandacht van de pers trok doordat de term standenonderwijs weer eens uit de kast was gehaald was dat kansrijke leerlingen op een school met veel kansarme leerlingen duidelijk slechter scoren op taal en rekentoetsen dan kansrijke kinderen op een school met veel andere kansrijke kinderen. Bovendien was zeer opvallend dat Turkse en Marokkaanse kinderen het nauwelijks beter doen als het gaat om taal en rekentoetsen op een kansrijke school. Dat zijn natuurlijk moeilijk te verteren resultaten. Zeker als er geen aandacht wordt gegeven

aan de mogelijkheden van eventuele positieve effecten van de mengeling van kansarme en kansrijke kinderen op scholen. Je zou hierbij kunnen denken aan sociale vaardigheden en bewustwordingsprocessen.

Ledoux en Overmaat (UvA) hadden onderzoek gedaan naar de verschillen in kwaliteitsvoorwaarden en kwaliteitszorg tussen scholen met meer en minder kansrijke leerlingen. In dit opzicht lijken scholen met veel kansarme kinderen zich eerder positief dan negatief te onderscheiden van scholen met veel kansrijke kinderen (hierbij is niet het directe handelen van de docent in de analyse betrokken). Scholen met meer kansarme kinderen richten zich vaker op niveaubewaking, planmatig handelen en evalueren. Leerkrachten van elitescholen hebben echter (uiteraard) weer meer vertrouwen in hun eigen kunnen en dat van de leerlingen. Dit laatste doet – ondanks het op zich positieve resultaat op het terrein van kwaliteitszorg en voorwaarden – toch ongewild denken aan de structurele trekken van kansongelijkheid en de mate waarin die trekken in de praktijk van het onderwijs zijn ingebed.

Lerarenopleiding & Leraarsgedrag

(A. Zanting, ICLON, RUL, Leiden)

Tijdens de ORD'96 concentreerden de bijdragen binnen het thema "Lerarenopleiding & Leraarsgedrag" zich, wat betreft nieuwe ontwikkelingen, op een tweetal gebieden. In de eerste plaats had een groot deel van de papers betrekking op de professionele ontwikkeling van leraren. In de tweede plaats was er ruime aandacht voor de veranderende rol van leraren onder invloed van het streven naar zelfstandig leren van leerlingen. De onderstaande impressie beperkt zich tot de presentaties die betrekking hadden op de twee genoemde domeinen.

In het eerste subthema, "Professionalisering van Leraren", kwam een breed scala van onderling gerelateerde onderwerpen aan de orde, namelijk de opleiding, nascholing en beoordeling van leraren. Huberman startte met een presentatie over netwerken van docenten. Door diverse ontwikkelingen binnen het onderwijs, zoals de grotere autonomie van scholen en leraren, de toenemende aandacht voor het beoordelen van leraren en de nadruk op collegialiteit en

samenwerking, is er bij docenten behoefte ontstaan om te overleggen en ervaringen uit te wisselen. In de presentatie werd duidelijk dat docent-netwerken hiervoor mogelijkheden bieden en tegelijkertijd een remedie vormen voor de gebruikelijke knelpunten bij het invoeren van onderwijsvernieuwingen. Binnen netwerken zijn docenten namelijk collectief betrokken. Bovendien zijn netwerken ingebed in de schoolcontext. Hoe kan nu aan deze netwerken vorm worden gegeven? Huberman baseerde zijn *craft*-model op de wijze waarop ervaren leraren te werk gaan bij het oplossen van problemen. Belangrijke elementen in dit netwerkmodel zijn discussiëren, experimenteren en het delen van ervaringen.

Het onderzoek van Galeslout (UU) naar netwerken van scholen in het kader van de Tweede Fase sloot uitstekend aan op Huberman. Galeslout vatte netwerken op als een mogelijkheid voor voortdurende nascholing van docenten. Een belangrijke voorwaarde om dit te doen slagen is volgens hem collegiaal of horizontaal leren, waarbij docenten op grond van hun expertise zelf inhoud geven aan netwerk-bijeenkomsten.

Een interessante parallel met de netwerken werd zichtbaar in de eigentijdse wijze waarop intervisie binnen de lerarenopleiding gestalte had gekregen in een onderzoek dat gepresenteerd werd door Admiraal en Lockhorst (UU). Zij onderzochten welke bijdrage een discussielijst voor docenten-in-opleiding, toegankelijk via e-mail, kon leveren aan de ontwikkeling van reflectievaardigheden van docenten-in-opleiding. De zo ontstane discussiegroep, waarbij docenten-in-opleiding hun stage-ervaringen beschreven en op elkaar reageerden, vertoonde door onderlinge discussie en uitwisseling van ervaringen verrassende overeenkomsten met de eerder beschreven netwerken. Het onderzoek dat zich weliswaar nog in een beginstadium bevindt, lijkt zowel vanuit het oogpunt van onderzoek als opleiding veelbelovend. Een belangrijk aandachtspunt bij dit onderzoek is de verdere ontwikkeling van een instrument om reflectievaardigheden te meten en hieraan een waardering toe te kennen.

Binnen het symposium "Beoordeling van leraren" werd verder ingegaan op één van de ontwikkelingen die door Huberman was genoemd. Door de instroom van leraren die

geen reguliere lerarenopleiding hebben gevolgd, bestaat er een groeiende belangstelling voor het beoordelen van leraren en de ontwikkeling van een hiervoor benodigde beoordelingssystematiek. In het symposium werd het beoordelen van leraren tevens opgevat als een middel tot professionele groei, omdat beoordeling leraren een concreet beeld oplevert van hun eigen functioneren.

Beijaard (RUL) benadrukte dat de ontwikkeling van een beoordelingsstelsel niet los kan worden gezien van het onderzoek naar praktijkkennis van docenten. Door deze praktijkkennis te betrekken bij de beoordeling van docenten wordt de professionaliteit van docenten erkend. Bovendien doet onderzoek naar praktijkkennis recht aan de complexiteit van het onderwijzen. Verder pleitte Beijaard voor authentieke beoordelingsmethoden en het gebruik van meerdere, met elkaar samenhangende instrumenten.

Dit laatste punt bleef niet beperkt tot woorden, maar was toegepast in het onderzoek van Klarus (CIBB), gericht op de ontwikkeling van een beoordelingsstelsel voor leraren binnen het Secundair Beroepsonderwijs, en in het onderzoek van Uhlenbeck (RUL) betreffende de ontwikkeling van een voorbeeld-instrumentarium om de bekwaamheden van beginnende docenten Engels vast te stellen. In het laatst genoemde onderzoek werd, naast theoretische over leren en onderwijzen en onderzoek naar de verwerking van een vreemde taal, expliciet de praktijkkennis van ervaren docenten betrokken. Van Tartwijk (UU) noemde, bij het gebruik van portfolio's binnen de lerarenopleiding, naast beoordelings- ook nadrukkelijk begeleidingsdoelen. De discussie die op de bijdragen volgde, richtte zich voornamelijk op de wezenlijke vraag of beoordeling van leraren legitiem is en of dit een taak van onderwijskundigen is. Duidelijk bleek dat een discussie hierover nog niet afgesloten was voor de deelnemers. Helaas bleef er daardoor ook natwelijks tijd over om dieper in te gaan op de in ontwikkeling zijnde beoordelingsinstrumenten.

In het symposium over activerende instructie en de papersessie "De docent en de zelfstandig lerende leerling" stond het tweede subthema, de nieuwe invulling van de docentrol bij zelfstandig leren, centraal. De in de papersessie gepresenteerde onderzoeken van Rademaker

(CIBB), binnen de context van het beroepsonderwijs, en van Stallen en Lunenberg (VU), binnen de context van de basiseducatie, bouwden voort op het leerstijlen-onderzoek van Vermunt. Een sterk punt in deze onderzoeken was de vertaling van leer- naar doceerstijlen. Het is namelijk nog niet duidelijk welke opvattingen en feitelijke activiteiten van leraren het zelfstandig leren van leerlingen kunnen bevorderen. De instrumenten die in beide onderzoeken gehanteerd werden, bevinden zich weliswaar nog in een stadium van verdere ontwikkeling, maar bieden zeker perspectieven om de doceerstijl voor procesgerichte instructie te concretiseren.

Een interessant resultaat uit het ontwikkelingsonderzoek van Stallen en Lunenberg was dat docenten hun doceerstijl afstemmen op de verwachtingen van cursisten. Hierdoor kunnen docenten, die procesgerichte instructie nastreven, terugvallen op een substituerende rol wanneer cursisten een centrale rol van hen verwachten in het leerproces. Geconcludeerd kan worden dat niet alleen de intenties van docenten, maar ook de verwachtingen van lerenden een doorslaggevende rol spelen bij het al dan niet slagen van onderwijsvernieuwingen.

In de discussie van de papersessie werd met recht gewaarschuwd voor het gebruik van het concept 'zelfstandig leren' als containerbegrip in zowel het onderzoek als het onderwijs. Zo worden de termen 'zelfstandig leren' en 'actief leren' veelal onterecht als equivalent gebruikt, wordt 'zelfstandig leren' verward met *zelfstandig werken* en mag ook de interpretatie van 'zelfstandig leren' door docenten zelf niet over het hoofd worden gezien.

De actieve rol van de lerende werd tijdens deze ORD sterk benadrukt. Eigenaardig is wel dat het aanbod van de ORD bijna geheel bestond uit frontale papersessies en symposia waarbij, met uitzondering van de discussies, weinig beroep gedaan werd op een actieve inbreng van de deelnemers. Bij de ORD '97 zouden een groter aantal interactieve presentatievormen een welkome aanvulling zijn.

Beroeps- & Bedrijfsopleidingen

(E.A.M. van der Schoot, TO, Universiteit Twente, Enschede)

Binnen het thema "Beroeps- & bedrijfsopleidingen" was door de coördinatoren Van der Sanden (KUB) en Versloot (UU) een breed scala aan onderwerpen samengebracht. Er stonden twee symposia, een forumdiscussie, twee papersessies en een postersessie op het programma, deze laatste bleek echter toch een papersessie te zijn. Het door mij bezochte symposium had als thema: "Onderwijskundige en beleidsmaatregelen rondom rendement in het BVE-veld". De forumdiscussie ging over performance improvement en (nieuwe) rollen van beroeps- en bedrijfsopleiders. De papersessies betroffen: Effectief opleiden; Leren voor een beroep, en Beroepsonderwijs: kennisinfrastructuur en rendement.

In de papersessie getiteld "Effectief opleiden" bracht De Vries (RUG) factoren naar voren die een training in het 'omgaan met lastige/agressieve klanten' succesvol maken. Centraal stond daarbij het oordeel over de effecten van de trainingen op de cursisten. Het niet serieus genomen worden van de werkvloer bleek hierbij het grootste knelpunt te zijn.

Vervolgens presenteerden Streumer en Van der Klink (UT) hun bevindingen over HRD (Human Resource Development) in de toekomst. Zij hadden een survey onder opleidingsfunctionarissen gehouden waarin zij hun 40 ontwikkelingen voorlegden op organisatorisch, technologisch en opleidingskundig gebied. De respondenten was gevraagd bij ieder item aan te geven: 1) de kans dat de ontwikkeling de komende vijf jaar zal optreden; 2) het effect ervan op HRD in het algemeen; 3) het effect ervan op de eigen organisatie. Opvallend was dat men de kans dat een bepaalde ontwikkeling invloed zou hebben op HRD aanzienlijk hoger inschatte dan de kans dat deze ontwikkeling invloed zou hebben op de eigen organisatie.

Mulder en Van Ginkel (UT) deelden een hand-out uit van hun onderzoek naar de determinanten van opleidingseffectiviteit. Zij onderzochten de mogelijke samenhang tussen de specificatie van een opleidingsproject enerzijds en de getrouwe implementatie daarvan en de effectiviteit van dat programma anderzijds.

Hiertoe was een survey gehouden onder opdrachtgevers van opleidingsprojecten. Het conceptuele kader was gebaseerd op procesmodellen voor het ontwerpen en implementeren van opleidingen en modellen voor het onderscheiden van niveaus in opleidingseffecten. Getrouwe implementatie bleek voor de effectiviteit van groot belang te zijn. Het was de bedoeling dat er tijdens deze presentatie ruimte zou zijn voor discussie, wat helaas in het water viel.

Tot slot brachten Van Ginkel, Streumer en Nijhof (UT) hun studie naar nieuwe managementrollen in de communicatie-industrie onder ieders aandacht. Door gebruik te maken van verscheidene onderzoeksinstrumenten hebben zij getracht de veranderende rol van managers in kaart te brengen om een nieuwe opleidingsstructuur te ontwerpen en toekomstgerichte invulling te kunnen geven aan het curriculum.

De forumdiscussie met als thema "Performance improvement en (nieuwe) rollen van beroeps- en bedrijfsopleiders" sloot de eerste dag van de ORD'96 af. Forumleden waren: Van der Zee (RUL), Van Noort (NS), Bruining (Center Parcs) en Streumer (UT). Zij discussieerden samen en met de zaal onder leiding van Mulder (UT). Performance improvement, oude wijn in nieuwe zakken, aldus Bruining (Center Parcs). Maatschappelijke ontwikkelingen nopen bedrijven tot het continu verbeteren en innoveren van werkprocessen. Een soort modern Taylorisme. Hij zag in arbeidsorganisaties een driedeling ontstaan: een elite van kenniswerkers, een laag van vaklieden, en een onderlaag van flexwerkers. Vervolgens ontstond een interessante discussie omtrent het nut van het optimaal laten functioneren van werknemers. Met name de ontmenselijking van veel ondernemingen riep bij velen ethische vragen op. Echter telkens keerde in de gevoerde redeneringen de vraag terug naar de inhoud van het concept performance improvement. Van der Zee (RUL) wees erop dat in de vakliteratuur steeds meer performance-terminologie tot het 'correcte' taalgebruik hoort. Een copernicaanse wending in het opleidersmétier, waarbij hij zich afvroeg of we daar blij mee moesten zijn.

De tweede dag begon met een symposium getiteld "Onderwijskundige en beleidsmaatregelen rondom rendement in het BVE-veld". Hövels (KUN) deed verslag van zijn analyse

van het overheidsbeleid ten aanzien van het secundair beroepsopleidingsonderwijs. Een schets werd gegeven van de belangrijkste probleemdefinities en beleidslijnen. Beleidsdoelen en instrumentaria werden eveneens onder de loep genomen. Afgesloten werd met dilemma's en uitdagingen voor het huidige beleid. Samenwerking en integratie bleken in dit kader van belang, evenals een grotere autonomie van instellingen en het opvoeren van het beleidsvoerende vermogen van schoolorganisaties.

Vervolgens presenteerden Den Boer en Harms (RUG) hun studie naar causale relatie(s) tussen beleidsimplementatie en rendement. In deze bijdrage stond het gekozen instrumentarium van de overheid centraal. Uit hun onderzoek bleek dat veel afhangt van wat instellingen er zelf van maken.

Lokman, Nieuwenhuis en Van Woerkom (STOAS) bespraken hun onderzoek, gericht op het meten van het interne rendement in het BVE-veld. Met name de individuele benadering van het rendementsvraagstuk werd uitgewerkt, hetgeen stond voor dat wat het onderwijs toevoegt aan reeds bestaande kwalificaties. Traditionele instrumenten kunnen hiervoor niet meer gebruikt worden.

Tot slot gingen Den Boer (KUN) en Moerkamp (UvA) in hun presentatie in op de betekenis van een onderwijsnummer voor evaluatie van het BVE-veld. Inderdaad leidt invoering van een onderwijsnummer tot het beter kunnen volgen van leerlingen, daling van het oneigenlijk gebruik van gelden, en ontlasting van scholen. Echter gebleken is dat de beleidsinformatie-waarde beperkt is. Tijdens dit symposium was er wel erg weinig ruimte voor interactie met de zaal.

In de daarop volgende papersessie met als thema "Leren voor een beroep" viel één presentatie weg, die van Vermeulen (UU). Slaats, Van der Sanden en Lodewijks (KUB) presenteerden hun studie naar leerstijlen en persoonlijkheidskenmerken in het MBO. Zij hadden leerstijlen gemeten volgens de ILS-MBO en volgens Kolb. ILS-MBO is een uitsprakenlijst waarop leerlingen hun opvattingen omtrent leren en hun motieven om te leren scoren. Iedere leerling krijgt een score op een reproductieve en op een constructieve factor, waarna de volgende vier leerstijlen onderscheiden kunnen worden: veelzijdige-, constructieve-, reproduc-

tieve- en de passieve leerstijl. Volgens Kolb kunnen ook vier leerstijlen onderscheiden worden: accommodatieve-, assimilatieve-, divergente- en de convergente leerstijl. Een deel van de respondenten scoorde op persoonlijkheidskenmerken van de Big Five. Van het onderzoek bleek dat op het MBO de ILS-MBO meer bruikbaar is dan Kolb. Ook bleken er relaties te bestaan tussen persoonlijkheidskenmerken en de verschillende leerstijlen.

Tot slot presenteerde Kools (LUW) een voorstudie naar vrouwelijke en mannelijke leerlingen over de kenmerken van hun toekomstig agrarische beroep. Het lijkt dat verschillende beroepen verschillende aantrekkingskrachten uitoefenen. Opvallend is ook dat leerlingen over hetzelfde beroep verschillende kenmerken benadrukken.

Het thema "Beroepsonderwijs & Bedrijfsopleidingen" werd afgesloten met een papersessie die als onderwerp had "Beroepsonderwijs: Kennisinfrastructuur en rendement". Twee presentaties volgden, die van Nieuwenhuis en Grooters (STOAS) over de bouwstenen voor responsiviteit en die van Bruijn (UvA) over de vormgeving en het rendement van de korte voltijd beroepsopleiding. Door de hitte was het aantal toehoorders danig afgeslankt, ondanks de interessante beschouwingen.

Hoger Onderwijs & Volwasseneneducatie (C.J. Sikkema, SCO-Kohnstamm Instituut, UvA, Amsterdam)

De divisie "Hoger Onderwijs" had vier papersessies en vier symposia op haar agenda staan. Twee sessies en twee symposia worden hier besproken, gevolgd door een korte algemene conclusie.

In de eerste papersessie stond het thema "Leerstijlen en leerstrategieën" centraal. In deze levendige sessie werden vier papers gepresenteerd. Na elke presentatie was er ruimte voor een aantal vragen en aan het eind gaf discussiant Vermunt (KUB) interessante opmerkingen waarover nog een tijd is gepraat.

In drie van de vier presentaties (Vermetten, KUB; Prins, UvA; Wijffels, Universiteit van Antwerpen) werd het studeergedrag van studenten, onder andere in relatie met leerresultaten benadrukt. Over het algemeen werd in de longitudinale cohortstudies gebruik gemaakt

van het instrument Inventaris Leerstijlen (ILS) van Vermunt. De uitkomsten waren echter verschillend. Vermetten vond dat studenten betekenisgerichter waren gaan werken terwijl Prins nauwelijks verschillen had gevonden. Daarnaast vond Prins geen cross-sectionele verschillen, in tegenstelling tot Wijffels die vond dat jongerejaars-studenten inzichtelijker studeerden, met meer structuur en minder nadruk op memoriseren.

Een discussiepunt dat hierbij aan de orde kwam betrof de aanpassing van studenten aan wat van hen verwacht wordt. De vraag was of studenten hun studietaken weten en de strategieën kunnen kiezen om aan de studie-eisen te voldoen. Doen studenten gewoon wat van hen verwacht wordt en passen ze zich aan als een kameleon? Het vergt bepaalde kennis om strategisch en flexibel in te kunnen springen op datgene wat van ze verwacht wordt. In de beroepspraktijk moeten die vaardigheden ook aanwezig zijn. Het is van belang meer inzicht te verkrijgen in de onderlinge samenhang van de verschillende leerstrategieën. Wijffels heeft daartoe een eerste stap gezet door factoranalyse te gebruiken. Een andere mogelijkheid om meer zicht op dit vraagstuk te verkrijgen werd door Oosterhuis (UT) genoemd. Zij benadrukte dat universitaire opleidingen te theoretisch zijn en te weinig op de arbeidsmarkt zijn afgestemd. In Twente is een cursus ontwikkeld waarin professionele vaardigheden aangeleerd worden. Daarbij is ook de ILS gebruikt, maar op een andere manier. Tijdens deze cursus worden de uitkomsten teruggekoppeld naar de aparte items. Een sterkte-zwakke analyse kan aangeven of een student bijvoorbeeld laag scoort op kritisch verwerken of memoriseren. Daar kan dan aan gewerkt worden. Hier wordt het begrip leerstijl ontleed in de aparte onderdelen.

De relatie tussen studiegedrag en leerresultaten is niet helder. Er is wel een tendens dat studenten die de toepassingsgerichte leerstijl gebruiken betere resultaten behalen, maar dit verband is niet significant. De niet gevonden relatie kan veroorzaakt zijn door de kwaliteit van het onderwijs: leerprestaties kunnen fout beoordeeld worden.

Tot slot werd ingegaan op het feit dat de ILS niet ontwikkeld is om longitudinale ontwikkeling van leergedrag te kunnen verklaren. Het is

daarom van belang om na te denken over de mate waarin schalen geschikt zijn en om meerdere meetprocedures toe te passen.

De papersessie "Studie- en beroepsloopbanen" kwam minder consistent over dan de eerste sessie, wat mede veroorzaakt zal zijn door het uitvallen van twee presentaties. De eerste spreker (Mulder, OU) vertelde over het allochtonenbeleid van de OU. Sinds kort is er een onderzoek gestart om de doorstroming van allochtonen in kaart te brengen, waarop vervolgens beleid kan worden afgestemd. De doorstroming van allochtonen wijkt niet af van de gehele OU-populatie, maar ze studeren wel veel meer uren om punten te halen. In tegenstelling tot de verwachting bleek uit enquêtes de factor taal niet problematisch te zijn. De discussie ging over de interpretatie van deze uitkomsten. Waarschijnlijk speelt de zelfselectie aan de poort een belangrijke rol. Nadere analyses zullen misschien meer helderheid geven over de interpretaties.

Het tweede paper, gepresenteerd door Cohen (RUG), ging over de invoering van een nieuw curriculum bij Geneeskunde in Groningen. Dit curriculum is probleemgeoriënteerd, biedt meer diversiteit in onderwijsvormen, legt de nadruk op kennisverwerving in plaats van op kennisoverdracht en legt meer nadruk op zelfstudie. Zowel het oude als het nieuwe curriculum is geëvalueerd en de uitkomsten zijn gunstig: het oordeel van studenten over de inhoud en vorm van het curriculum is van negatief omgezet in positief. Ook de docenten zijn positief: ze zijn aangenaam verrast over de kennis en kunde van de studenten. Het studeergedrag is veranderd, de studenten bezoeken de colleges meer, vertonen minder uitstelgedrag en verdelen de studiebelasting beter. Daarentegen doen studenten minder aan zelfstudie terwijl dat toch een uitgangspunt van de verandering was.

Verbeek (UvA) vertelde over zijn onderzoek naar verschillen tussen opleidingen (pedagogiek, onderwijskunde, biologie en medische biologie) en cohorten op loopbaanvariabelen. Een hele reeks loopbaanvariabelen werd gemeten. Er werden geen cohortverschillen gevonden, wel werden verschillen tussen de opleidingen geconstateerd.

Variabelen die de verschillen enigszins verklaren zijn: de duur van de studie (hoe langer,

hoe negatiever voor de loopbaan) en activiteiten met betrekking tot de loopbaan tijdens de studie (positief effect).

In het symposium "Hoger Activerend Onderwijs", georganiseerd door het IVLOS, stond het activeren van hogere cognitieve processen centraal. Deze gedachte werd erg letterlijk toegepast want van de 'toeschouwers' werd een actieve bijdrage verwacht. Na een inleiding van Rensman werd de groep in tweeën gesplitst. Ik maakte deel uit van de groep waarin het curriculum centraal stond. Twee papers werden gepresenteerd. Beide gingen over het invoeren van een opdrachtsysteem en de gevolgen van het (vrijwillig) deelnemen aan de opdrachten voor het studieverloop. Wagenaar paste dit systeem toe bij Scheikunde en vond onder de participanten een grotere onderwijs- en tentamendeelname, hogere slaagpercentages, hogere eindcijfers en geen verschil in zelfstudie. Gritter deed verslag van een experiment bij Economisch Publiekrecht, gericht op het verwerken van de studiestof. Haar resultaten (zonder controle vooraf) lieten een gelijksoortig beeld zien: hogere cijfers en slaagpercentages, een hogere subjectieve opbrengst (meer inzicht in het vak), maar meer tijd voor zelfstudie.

Het publiek kreeg als opdracht te kiezen welk opdrachtsysteem de voorkeur had van de docent en student en welke eventuele andere vorm gekozen zou kunnen worden. De discussie barstte los. Het eerste punt ging over het prikkelen van studenten: wanneer er meer externe prikkels zijn wordt de student meer geactiveerd en werkt hij/zij misschien harder. Maar met die prikkels wordt de student ook beperkt en treedt de docent schoolser op, waar die docent geen zin in heeft. Ten tweede zal de huidige calculerende student alleen participeren in het experiment wanneer duidelijk is wat de beloning voor deelname zal zijn.

Na de discussie werden de twee groepen weer samengevoegd en trad de discussiant Pilot op. Zijn voornaamste punt van kritiek was dat de gepresenteerde onderzoeken nog te veel op los zand berusten. De uitkomsten zijn verschillend en inconsistent. Daarom is het van belang meer naar de literatuur te kijken en vanuit de verschillende kleine studies te komen tot een theorie.

Het tweede symposium dat eveneens door

het IVLOS werd georganiseerd, had als thema "Onderzoek naar de aansluitingsproblematiek VWO-WO gericht op de propaedeuse". Drie onderzoeken werden gepresenteerd.

Admiraal keek naar de invloed van studentenfactoren op cognitieve en affectieve opbrengst bij rechtenstudenten na 1 jaar. Hij vond kleine effecten, wat mede veroorzaakt kan zijn door de selectie die had plaatsgevonden bij de tweede vragenlijst. Wientjes presenteerde een zeer interessant explorerend en kwalitatief onderzoek naar de aansluitingsproblematiek op de UU, dat in opdracht van het College van Bestuur was verricht. In het onderzoek werd vanuit het perspectief van de studenten gekeken naar de verwachtingen die aan studenten worden gesteld en naar hun werkelijke capaciteiten. Door observaties bij zowel werk- als hoorcolleges bij verschillende faculteiten en het afnemen van een vragenlijst bij een aantal geslaagde en niet-geslaagde studenten verkregen de onderzoekers een beeld van de interactie tussen student en studie-omgeving. Een belangrijke conclusie was de inconsistente leeromgeving: onderwijsdoelen worden gedefinieerd, maar de leerstof leidt niet tot die doelen. In de praktijk blijken studenten op tentamens de leerstof te moeten reproduceren. Studenten zijn tot veel meer in staat, maar passen zich aan de verwachtingen, waardoor hun intellectuele ontwikkeling wordt belemmerd.

De derde spreker (Prins) vertelde over een onderzoek gehouden bij de studie Farmacie, dat is opgezet om de knelpunten in de aansluiting helder te krijgen. Uit zijn onderzoek bleek dat niet alleen naar de interactie tussen student en onderwijs-leeromgeving gekeken dient te worden, maar ook naar de interactie tussen zowel studentenfactoren als onderwijsfactoren op zich. Zo zeggen studenten bijvoorbeeld gemotiveerd te zijn terwijl ze weinig aan zelfstudie doen. Ook blijkt dat de leerstof waarmee op het tentamen de meeste punten verdiend kunnen worden, in de colleges de minste aandacht krijgt. Het is daarom belangrijk onderzoek te verrichten naar inconsistenties, die de interactie tussen student en leeromgeving verstoren en er toe leiden dat de student niet (op tijd) leert wat hij moet leren.

In de discussie, geleid door Pilot, kwam weer naar voren dat er een te gefragmenteerd beeld bestaat. Ieder onderzoek is net iets anders

opgebouwd en leidt tot andere conclusies. Er moet meer aan een theoretisch kader gewerkt worden, waardoor een beter beeld verkregen kan worden van het samenhangend systeem waarin de processen verlopen. Het onderzoek dat door Wientjes gepresenteerd is, is een goede stap in de richting. Een andere mogelijkheid is een grootschalig onderzoek naar de aansluitingsproblematiek, waarin verschillende faculteiten en universiteiten participeren.

De bijeenkomsten waren allemaal druk bezet en er was tijd genoeg voor discussie. Opvallend was dat de onderzoeken en uitkomsten een wat onsamenhangend beeld lieten zien. Iedereen is met aparte opdrachtonderzoeken bezig, terwijl een grote lijn ontbreekt. Bij beide symposia werd dit probleem aan de kaak gesteld. Het is goed om tijdens de ORD zicht te krijgen op de vele studies die plaatsvinden en te ontdekken hoe de trend verder ontwikkeld moet worden. De taak die er nu ligt is om, naast de aparte opdrachten en problemen, een overkoepelende theorie te ontwikkelen van waaruit verder onderzoek verricht kan worden.

Beleid & Organisatie van Onderwijs

(R. Maslowski, TO, Universiteit Twente, Enschede)

Rond het thema "Beleid & Organisatie in het Onderwijs" had de organisatiecommissie dit jaar vier symposia en drie papersessies geprogrammeerd, waarin uiteenlopende onderwerpen aan bod kwamen. De symposia waren gegroepeerd rond de onderwerpen onderwijs-economie; -structuur, besluitvorming en kwaliteit van schoolorganisaties; de voortgang van de basisvorming; en toekomstig onderzoek naar schoolleiderschap. In de papersessies werd verslag gedaan van onderzoek op het terrein van personeelsbeleid, autonomie en sturing in het onderwijs, en de realisatie van Weer Samen Naar School.

De papersessie "Autonomie en sturing in het onderwijs" stond in het teken van het onderwijsbeleid van deregulering en enveloppefinanciering, zoals de lump-sum financiering van scholen in België enigszins plastisch wordt omschreven. Leysen en Van Petegem (Universiteit Antwerpen) verrichtten onderzoek naar het maatschappelijk draagvlak in

België voor een vergaande autonomie van scholen. Door de Belgen werd het door scholen in dienst kunnen nemen en bevorderen van leerkrachten, het zelfstandig vaststellen van de wijze waarop vakken onderwezen worden, en de besteding van het schoolbudget, als het meest belangrijk beschouwd. Het onderzoek van Majoor (UvA) sloot nauw op het onderzoek van Leysen en Van Petegem aan. Majoor onderzocht welke kenmerken van de organisatiestructuur samenhangen met de mate waarin scholen in Nederland gebruik maken van de mogelijkheden die hen op het terrein van de bekostiging worden geboden. Het bleek dat scholen waarin schooltaken door het team als geheel worden uitgevoerd het meest gebruik maken van de financiële mogelijkheden die door het huidige bekostigingsstelsel worden geboden. Voor het overige bleken er nauwelijks verbanden tussen de structuur en de benutting van bekostigingsmogelijkheden van een school te bestaan.

Autonomie en sturing van scholen nam ook in het symposium "Schoolorganisaties: structuur, besluitvorming en kwaliteit" een belangrijke plaats in. Karsten (UvA) ging in op de inrichtingsvrijheid van schoolbestuur en schoolleiding. Hij concludeerde dat de verschillende richtingen in verschillende mate van de hun geboden vrijheid gebruik maken. Openbare scholen worden gekenmerkt door inspraak van de verschillende betrokken geledingen bij de besluitvorming, algemeen bijzondere scholen profileren zich door een sterke nadruk op het belang van de onderwijskundige-pedagogische opvatting, terwijl het rooms-katholiek onderwijs zich op geen van deze dimensies noemenswaardig onderscheidt. Verwatering tussen de denominaties lijkt op te treden, zo concludeerde Karsten (UvA), doordat scholen zich steeds sterker profileren, maar feitelijk is van verwatering slechts in beperkte mate sprake. Scholen worden tot een sterkere profilering gedwongen, aldus Teelken (UvA), door de veranderende consumentenvraag. De kritisch wordende ouder kiest bewust een school, met als keuze-argumenten niet alleen afstand en denominatie, maar vooral kwaliteit.

Karstanje (UvA) ging na in hoeverre de grotere autonomie van scholen ten aanzien van het besteden van het nascholingsbudget consequenties heeft voor hun bestedingspatroon. Uit

het onderzoek bleek dat basisscholen redelijk gebruik maken van het aanbod van andere nascholingsinstellingen. Basisscholen zijn van mening dat er door de nascholingsinstellingen beter rekening wordt gehouden met hun wensen. De tevredenheid over de nascholing is echter niet toegenomen. In het voortgezet onderwijs vindt meer formeel overleg over nascholing plaats dan in het basisonderwijs, en wordt een groot aantal plannen voor nascholing gemaakt, maar van coördinatie van nascholingsactiviteiten is vooralsnog nauwelijks sprake. Er wordt, met andere woorden, meer gepraat, maar minder gedaan. Mogelijk dat de behoefte aan nascholing, na de invoering van de Wet op het Basisonderwijs, in basisscholen reeds nadrukkelijk aanwezig is, waar de invoering van de Basisvorming en de Tweede Fase in het voortgezet onderwijs nog niet vertaald zijn in concrete nascholingsactiviteiten.

In het symposium rond het "Toekomstig onderzoek naar schoolleiderschap" deed Witziers (UT) verslag van een meta-analyse waarin de directe invloed van de schoolleider op de leerresultaten werd onderzocht. Hij vond slechts in een zeer beperkt aantal gevallen een significant verband tussen beide variabelen. Witziers opperde dat het onderzoek naar schoolleiderschap zich mogelijk beter kan richten op de leiderstaken die door leden van de school worden uitgevoerd dan op de persoon van de schoolleider. Imants (RUL) kwam tot een soortgelijke conclusie. Hij plaatste vraagtekens bij de strikte koppeling in veel onderzoeken tussen de functie leidinggeven aan onderwijs en de positie van de schoolleider. Tevens stelde Imants het gangbare onderscheid tussen algemene managementtaken en onderwijskundige leiderschapstaken ter discussie. Peters (KUN) stelde zich hiertegen teweer. Zij gaf aan dat schoolleiders en anderen die leiderstaken binnen scholen vervullen zelf onderscheid maken naar taken die dichtbij en taken die ver van het onderwijsproces af staan.

Krüger (UvA) presenteerde een op onderzoek van het Far West Laboratory in San Francisco gebaseerd model van schoolleiderschap. Centraal in dit model staan de handelingen van de schoolleider, die worden bepaald door achtergrondfactoren als de omgeving van de school, de visie en ervaring van de schoolleider, en de wettelijke kaders en regelgeving. Het

handelen van de schoolleider beïnvloedt de schoolorganisatie, de leerresultaten, en het pedagogische onderwijskundig klimaat van de school. Krüger gaf aan dat in toekomstig onderzoek met name aandacht gegeven moet worden aan strategieën van schoolleiders. Evenals Imants wees zij op het belang van onderzoek naar mentale modellen van schoolleiders. Scheerens (UT), discussiant van het symposium, twijfelde aan het nut van dergelijk onderzoek. Van belang is met name, zo gaf Scheerens aan, wat schoolleiders doen, en in hoeverre dit handelen al dan niet direct de leerresultaten beïnvloedt. Hij pleitte er voor het Far West Laboratory model te vereenvoudigen, wanneer het er om gaat onderzoek te verrichten naar schoolleiderschap en effectiviteit. Wasink (LUW) stelde de vraag aan de orde of het, gezien de bevindingen van Witziers, wel zinvol is nader onderzoek te doen naar schoolleiderschap in ons land. Imants betoogde van wel, omdat schoolleiderschap ook van invloed is op de wijze waarop scholen met vernieuwingen omgaan, en in staat zijn zich aan veranderingen in de omgeving aan te passen. Scheerens onderschreef dit, maar gaf aan dat daarbij wel voortdurend de relatie met leerresultaten gelegd moet worden. Wanneer een schoolleider goed inspeelt op vernieuwingen of veel geld voor zijn school weet binnen te halen, maar dit uiteindelijk niet leidt tot betere resultaten, kunnen terecht vraagtekens bij het onderzoek naar schoolleiderschap geplaatst worden.

Krachtige Leeromgeving/Leren & Instructie (H. Agerbos, TO, Universiteit Twente, Enschede)

Leren & Instructie

Op de woensdagmiddag vond een symposium over leeractiviteiten binnen het thema "Leren & Instructie" plaats. Dit symposium werd voorgezeten door Van Hout-Wolters (UvA), die deze taak bewonderenswaardig vervulde. Zij leidde het symposium in met een uiteenzetting over het onderzoeksprogramma van het Instituut voor de Lerarenopleiding (ILO) van de UvA, waarvan alle presentatoren van dit symposium afkomstig waren. De centrale vraag van het symposium was: Wat is vakspecifiek en vakoverstijgend betreffende leerstrategieën en leeractiviteiten binnen het voortgezet onderwijs? Elshout-Mohr en Volman

openden de serie presentaties met een vergelijking van de perceptie van leerlingen en leraren van leeractiviteiten bij alfa- en gamma-vakken. Verschil tussen leerling- en leraar-percepties was er nauwelijks, wel was er een verschil tussen de vakken: bij de gamma-vakken werden meer activiteiten ontplooid, waarbij de docenten vooral meer informatie moesten (voor-)bewerken, en de leerlingen vooral hoog scoorden op regulatie-activiteiten.

De tweede lezing (Ten Dam en Volman) ging in op de leeractiviteiten bij twee nieuwe vakken in de Basisvorming: Verzorging en Techniek. Hoewel deze vakken een beroep (moeten) doen op zowel psychomotorische als affectieve vaardigheden (attitude-verandering), komen deze twee factoren nauwelijks in de kerndoelen voor deze vakken voor. Opmerkelijk, gezien de maatschappelijke discussie die bij de invoering van deze vakken gevoerd werd.

Na de pauze ging Severiens in op verschillen in leerstijlen tussen seksen en tussen vakken (Nederlands, geschiedenis, wiskunde, en biologie). De resultaten lieten zien dat een op reproductie-gerichte leerstijl meer bij vrouwen dan bij mannen te vinden was, terwijl mannen hoger op ongerichtheid scoorden. Daarnaast kwam betekenisgerichtheid veel voor bij Nederlands en geschiedenis, en niet bij wiskunde, terwijl reproductiegerichtheid veel voorkwam bij biologie, en niet bij Nederlands en wiskunde. Er was geen interactie tussen sekse en vak wat betreft leerstijl. De laatste lezing (door Ferguson-Hessler) ging over de effectiviteit van verschillende leeractiviteiten. Ferguson-Hessler gaf eerst een aantal definities van begrippen die ze gebruikte, wat de helderheid van haar betoog zeer goed deed. Daarna gaf ze de resultaten van een literatuurstudie: de activiteiten classificeren, vergelijken, integreren en (extern) testen bleken als zeer effectief uit de verschillende onderzoeken naar voren te komen. Het bestuderen en uitvoeren van de doelgroep, het observeren van de uitvoering van de doelgroep door een model (bijv. docent), en het evalueren bleken daarentegen niet of nauwelijks effectief. Lodewijks (KUB) besloot het symposium met een discussie van de presentaties, waarin hij een leuke anecdote over zijn natuurkunde-geniale zoon vertelde, die de discussie over het aanleren van leeractiviteiten, de

veranderbaarheid van leerstijl, en de noodzaak voor verandering van leeractiviteiten inleidde. Helaas ging Lodewijks te lang door, zodat ik het einde van zijn betoog niet heb meegemaakt. De vraag of je een expert-model zomaar kunt opleggen aan een beginnende leerder, is evenwel interessant genoeg om nog een symposium over te beleggen.

De laatste papersessie bij *Leren & Instructie* was tevens de laatste van de ORD'96. In deze sessie moest ik mijn presentatie geven. Kanselaar (UU, de voorzitter) had mij diezelfde dag verzocht om mijn praatje in te korten tot maximaal 15 minuten. Hij wilde de dag om vijf uur beëindigen (in plaats van kwart over vijf). Het was niet zo erg druk meer; de meeste bezoekers hadden het vanwege de warmte voor gezien gehouden. De papersessie werd geopend door Otten (RUL). Ook hij presenteerde resultaten van een leerstijlen-onderzoek, ditmaal onder leerlingen van de onderbouw van het VO. Hij vond dat de activiteiten kritische verwerking en externe sturing (met betrekking tot het leerproces) niet herkend werden. Daarnaast stelde hij dat een stapsgewijze verwerking niet per se reproductief hoeft te zijn en dat de onderzochte leerlingen een duidelijk onderscheid maken tussen aanwijzingen van de docent en aanwijzingen van het boek. Dit laatste zou dus terug moeten komen in het concept van externe sturing. Drie leerstijlen werden onderscheiden: diepte-leerstijl, reproductieve leerstijl, en een stuurloze leerstijl. De laatste bleek een negatieve invloed te hebben op schoolprestaties. Klatzer (KUN) was als tweede aan de beurt. Zij ging in op leerconcepties bij leerlingen uit de laatste klas van het basisonderwijs. Ze vond drie conceptie-patronen: (1) een beperkte leerconceptie (leren is kennis opnemen, onthouden), (2) een functionele leerconceptie (leren is kennis gebruiken, begrijpen), en (3) een uitgebreide leerconceptie (leren is gebruiken van kennis voor de toekomst). Bij de laatste kwam een duidelijk sociaal aspect naar voren: samenwerken, elkaar helpen, waren begrippen die deze leerlingen vaak noemden. Daarna moest ik: mijn presentatie had betrekking op het effect van de variatie in presentatie en structuur van informatie op het leerproces en het leerresultaat van MBO-leerlingen Werktuigbouwkunde (vakgebied CNC-programmeren). Vier manieren van instructie waren onderzocht: een

tekstboek (domein-gericht), een traditionele handleiding (taakgericht, inclusief procedure-stappen), een minimale handleiding (als de traditionele, maar hier werden de procedure-stappen geïntegreerd aangeboden met de daarvoor benodigde declaratieve informatie) en een open instructie-vorm, waarbij de leerling vragen moest stellen om iets te weten te komen. De minimale handleiding kwam als beste uit de bus wat betreft de procesresultaten; hierbij werd de meeste informatie gelezen en verwerkt, en het minst overgeslagen. Bij de productresultaten bleek dat de macro-structuur van de CNC-programma's het best werd uitgevoerd bij de vragen-groep en de minimale handleiding-groep. Bij de micro-structuur (individuele acties die uitgevoerd moesten worden) bleek de minimale handleiding weer het meest effectief te zijn. De allerlaatste lezing van de ORD (bij 'Leren en Instructie' dan) werd gegeven door Waytens (Universiteit Leuven). Zij ging in op leeroriëntaties bij docenten van het VO, die ze via een enquête onderzocht had over hun onderwijsoriëntatie (leerstofgericht vs. leerlinggericht), hun opvattingen over intelligentie (stabiliteit vs. ontwikkeling), en hun opvattingen over hun vak (ruimte voor eigen inbreng, mate van hiërarchische ordening, en van dynamiek). Een belangrijke uitkomst van de enquête betrof het verschil in opvattingen over intelligentie: leraren die aan lagere klassen/schooltypen les gaven vonden eerder dat intelligentie een vast, stabiel persoonskenmerk is, terwijl leraren van hogere klassen/schooltypen er vaker van uitgingen dat iemands intelligentie zich kan ontwikkelen door de tijd.

In gebouw Q van de KUB vond de tweede papersessie van het thema "Krachtige Leeromgevingen" plaats. De zaal zat redelijk vol. In de eerste lezing van Smeets en Mooij (KUN) werd ingegaan op multimedia-gebruik in een aantal lessen aardrijkskunde. Vier leeromgevingen, die varieerden in sturing (van heel gestructureerd naar heel open), werden vergeleken. De meest open leeromgeving bleek te leiden tot meer interactie (ook tussen leerlingen en docent) en meer zelfstandigheid bij de leerlingen. Er werd geen verschil in leerresultaat gevonden, ook waren leerlingen niet taakgerichter noch konden ze beter omgaan met ver-

schillende typen informatiebronnen, hoewel dit wel verwacht werd. Dat deze verwachting niet bevestigd werd, werd toegeschreven aan het feit dat leerlingen niet gewend waren aan zoveel vrijheid in de regulering van het leerproces. Enkele toehoorders hadden wat moeite met deze verklaring. De tweede lezing van Kommers (UT) werd overgenomen door Lanzing (UT). Hij stelde de instructietechniek van 'concept-mapping' centraal, en vroeg het publiek om na te denken over een meetmethode, waarmee de ontwikkeling van conceptmaps gemeten kan worden. Van de Ven (TUD) vervolgde de papersessie met een lezing over sturende opdrachten bij computersimulaties. Hij vergeleek de effecten van vrije opdrachten bij een simulatie met de effecten van sturende opdrachten bij een simulatie of bij een tutorial bij zwakke versus goede studenten. Hij concludeerde dat zwakke leeders het meest baat hadden bij de tutorial met sturende opdrachten en de goede leeders het meest bij de simulatie met de vrije opdrachten. De sessie werd afgesloten door Mooij (KUN) met een lezing onder de titel "Ontwikkeling van krachtige leeromgevingen in basis- en voortgezet onderwijs: Beginkenmerken en Leerstoflijnen". Helaas heb ik er niet zoveel van meegekregen. Volgens mij had dit twee oorzaken: (1) het klimaat in het zaaltje wilde niet erg meewerken: het was erg warm. (2) Mooij's transparanten werden steeds informatie-dichter, en steeds onleesbaarder. Erg jammer.

Over het algemeen vond ik de ORD van 1996 een geslaagde aangelegenheid. Er was veel interessants te zien en te horen (misschien wel veel) en er waren veel interessante onderzoekers aanwezig. Wel vond ik het jammer dat sommige sessies een beetje volgepropt waren. Bij vier lezingen binnen anderhalf uur krijgt de toehoorder weinig tijd om de informatie ook echt op te nemen. Voor discussie bleef er vaak al helemaal geen tijd over. Onderwijskundige experts zouden wat dat betreft beter moeten weten. Ten tweede was er nogal wat overlap tussen divisies. Dat is natuurlijk niet altijd te voorkomen, maar de overlap bij met name "Leren & Instructie" en "Hoger Onderwijs & Volwasseneneducatie" was wel erg opvallend dit keer. Ten derde vond ik het erg jammer dat er ter afsluiting van de ORD niets meer georga-

niseerd werd. Ik was niet de enige, want ook andere ORD-gangers kwamen naderhand de Aula binnen druppelen, keken rond, en verdwenen weer enigszins teleurgesteld.

Methodologie en Evaluatie

(S. Doolaard, TO, Universiteit Twente, Enschede)

Zoals gebruikelijk lopen de onderwerpen van de presentaties binnen het thema "Methodologie & Evaluatie" sterk uiteen. Opvallend is het grote aandeel van effectiviteitsstudies. In de oproep tot deelname werd dit onderwerp met nadruk genoemd. Van de vier geplande sessies binnen het thema "Methodologie & Evaluatie" waren er twee gevuld met onderzoek naar de evaluatie van onderwijseffectiviteit. Op donderdag werden in het symposium "Evaluatie van Onderwijseffectiviteit" zeven Groningse onderzoeken gepresenteerd uit een onderzoekprogramma dat tot doel heeft elementen uit het onderwijseffectiviteitsmodel van Creemers te toetsen. Het GION onderzoek heeft zich de laatste jaren verbreed van het meten van voornamelijk effecten op instructie-, klas- en leerkrachtkenmerken tot het meten en evalueren van effecten van kenmerken op verschillende niveaus op verschillende outputmaten die zich op hun beurt weer op verschillende niveaus bevinden. Het symposium maakt duidelijk dat de methodologie, gebruikt in het merendeel van de effectiviteitsstudies, niet alleen geschikt is voor doorsnee effectiviteitsonderzoek met cognitieve leerlingresultaten maar ook voor het meten van bijvoorbeeld de effectiviteit van nascholing of samenwerkingsverbanden WSNS.

In twee van de gepresenteerde onderzoeken is onder andere aandacht voor een van de vaak genoemde problemen met effectiviteitsonderzoek: het ontbreken van (causale) verklaringsmodellen en het correlatieve karakter van dit type onderzoek. Om aan dit probleem tegemoet te komen maken Brandsma en Edelenbos gebruik van een experimenteel design voor het meten van effecten van nascholing. In een aantal onderzoeken wordt gebruik gemaakt van de longitudinale data van de evaluatie van het onderwijsvoorrangsbeleid en/of VOCL met metingen op meerdere tijdstippen. Een andere vaak genoemde zwakte van effectiviteitsonderzoek is de theorie-armoede. Ook hieraan

werd tijdens dit symposium aandacht besteed. Theorietoetsing stuit echter nog op problemen. Reezigt is wel in staat kenmerken te clusteren die consistent zijn en geacht worden samen sterkere en duidelijkere effecten te hebben dan de afzonderlijke kenmerken. Deze vooronderstelling wordt echter nog niet bevestigd in het onderzoek. Ook de toetsing van het model van Carroll door Deinum levert problemen op.

In de andere sessie "Effectiviteitsstudies", werd in twee delen een Vlaams onderzoek gepresenteerd. De presentaties (Coucke, Universiteit van Antwerpen; Rijmenans, Universiteit van Antwerpen) waren helder, de uitkomsten van het onderzoek voorspelbaar: scholen vertonen grote variatie in de mate waarin zij bij leerlingen goede prestaties kunnen bewerkstelligen. Wanneer covariabelen meegenomen worden neemt de variatie af. Om de verschillen tussen leerlingen inzichtelijk te maken zijn deze verschillen omgezet in leerjaren zoals in wel meer onderzoek gebeurt. Deze omrekening riep nogal wat reacties op omdat er bepaalde veronderstellingen over de toename van kennis aan ten grondslag liggen. Van de vele school- en klaskenmerken hadden enkele een significant effect. Het aantal significante effecten kwam echter nauwelijks boven het aantal effecten uit, dat op basis van het gehanteerde significantieniveau, te verwachten is. Evenals in ander schooleffectiviteitsonderzoek hadden sommige factoren significante effecten in een andere dan de veronderstelde richting. Luyten (UT) presenteerde als laatste binnen deze sessie een onderzoek naar de consistentie van effecten. Gedurende de laatste jaren is door Luyten en andere Nederlandse en buitenlandse onderzoeken de consistentie van schooleffecten tussen leerjaren, tussen leerkrachten in parallelklassen, tussen cohorten, meerdere malen het onderwerp van onderzoek geweest. Luyten onderzocht de consistentie tussen Nederlandse taal en rekenen/wiskunde en vergeleek daarbij het basisonderwijs met het voortgezet onderwijs. Op basis van de verschillen in organisatie, een leerkracht voor alle vakken in het basisonderwijs versus verschillende leerkrachten in het voortgezet onderwijs, veronderstelt hij dat er in het basisonderwijs sprake zou zijn van een grotere consistentie tussen beide vakgebieden. Deze veronderstelling bleek door het onderzoek niet waar gemaakt te

kunnen worden. Voor effectiviteitsonderzoek impliceert dit dat het gebruik van de ene outputmaat andere resultaten op kan leveren dan het gebruik van een andere maat. Overigens vonden ook de Vlaamse onderzoeksters niet alleen verschillen tussen lezen en schrijven, maar ook binnen deze vakgebieden vonden zij grotere variantie 'tussen-taken-binnen-leerlingen' dan tussen leerlingen of tussen scholen. In de praktijk, voor schoolkeuzeprocessen, betekent deze uitkomst dat ouders en leerlingen bij het zoeken van een goede school een breed beeld van een school zouden moeten krijgen. Bovendien moeten zij zelf weten waar ze naar op zoek zijn, wat zij belangrijk vinden om te leren. Elke school heeft sterke en minder sterke kanten.

De twee overige sessies hadden respectievelijk de titels "Toepassingen van testtheorie" en "Evaluatie-onderzoek". De drie onderzoeken binnen de eerst genoemde sessie kwamen overeen in het feit dat zij alle over toetsen gingen, zoals de titel al aangaf, en in het feit dat zij helder gepresenteerd waren. Op allerlei andere kenmerken liepen zij nogal uiteen. De eerste presentatie ging over een procedure ontwikkeld door het Cito om de gelijkwaardigheid van examens met wisselende onderwerpen te garanderen met equivalering volgens de IRT-benadering (Alberts en Gijssels, CITO). In de tweede presentatie (Van Vissen (KPC) en Voeten (KUN)) werd de validering van de nieuwe versie van de AVI-toetskaarten besproken met behulp van LISREL-modellen. Het onderwerp van de derde presentatie (Hofstee en Zegers, RUG) was een geautomatiseerde methode, ontwikkeld aan de R.U. Groningen, waarmee na toetsafname die items verwijderd kunnen worden die door de beste studenten slecht gemaakt worden. Hoewel in de titel van de presentatie de term 'IRT' genoemd werd, werkt het programma met p-waarden volgens de klassieke test-theorie. Van de eerste twee presentaties was het duidelijk waar de relevantie van het onderzoek lag. De derde presentatie kan getypeerd worden als een leuk idee, maar gezien het feit dat de tentamenresultaten, berekend volgens deze methode, zeer hoog correleren met resultaten die berekend zijn volgens de traditionele methode, waarbij ook items verwijderd werden, lijkt de relevantie voor studenten onduidelijk. Misschien dat deze nieuwe methode

de voor docenten meer bruikbare informatie oplevert over de items, die later weer in het onderwijs gebruikt kan worden.

De sessie "Evaluatie-onderzoek" bestond uit twee presentaties. Bosker (UT) besprak de manier waarop in opdracht van een van de koepelorganisaties zoveel mogelijk instrumenten voor zelfevaluatie beschreven en beoordeeld zijn. De instrumenten liepen sterk uiteen in kwaliteit en prijs. Opvallend was het feit dat geen van de instrumenten aan alle vooraf gestelde eisen konden voldoen. In de tweede presentatie (Peeters, Cauwenberghe en Schollaert, Universiteit van Antwerpen) werd een analysemodel voor externe evaluatie van 'navormingsprojecten' uit Vlaanderen besproken. Hiermee wordt geprobeerd zicht te krijgen op de black box, het eigenlijke navormingsproces. Acht criteria voor 'effectieve navorming' zijn opgesteld. Opvallend afwezig zijn effect-criteria op het gebied van gedrag van de deelnemers en hun leerlingen, zoals die in het onderzoek van Brandsma en Edelenbos gebruikt werden. Hiermee ben ik beland bij een van de opvallende zaken van het thema "Methodologie & Evaluatie" tijdens deze ORD: een aanzienlijk deel Vlaamse presenta-

ties, helder gepresenteerd maar qua onderzoek zeer traditioneel. In het oog springend was verder, zoals gezegd, het grote aandeel effectiviteitsstudies, vorig jaar gebundeld binnen een speciaal thema. In veel van deze studies ligt de nadruk ook niet zozeer op de methodologie van het onderzoek, maar op de resultaten. Hierdoor passen deze onderzoeken misschien beter binnen een ander of een apart thema. De vraag is dan echter wat er nog resteert voor het thema "Methodologie & Evaluatie".

Literatuur

- Creemers, B., Lagerweij, N., & Verloop, N. (1996). Constructieve en destructieve discussie over de interdisciplinaire onderwijskunde. Een reactie op De Klerk. *Tijdschrift voor Onderwijsresearch*, 21, 284-286.

Aan deze kroniek werd meegewerkt door:

H. Agterbos, A. Booms, S. Doolaard, R. Maslowski, N. Nieveen, E.A.M. van der Schoot, C.G. Sikkema, J.N. Streumer, A. Zanting

De eindredactie werd verzorgd door

J.N. Streumer